

Алеко Константинов
Светослав Минков

ДВЕТЕ АМЕРИКИ
До Чикаго и назад
Другата Америка

София, 2020

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Алеко Константинов, Светослав Минков, автори, 2020

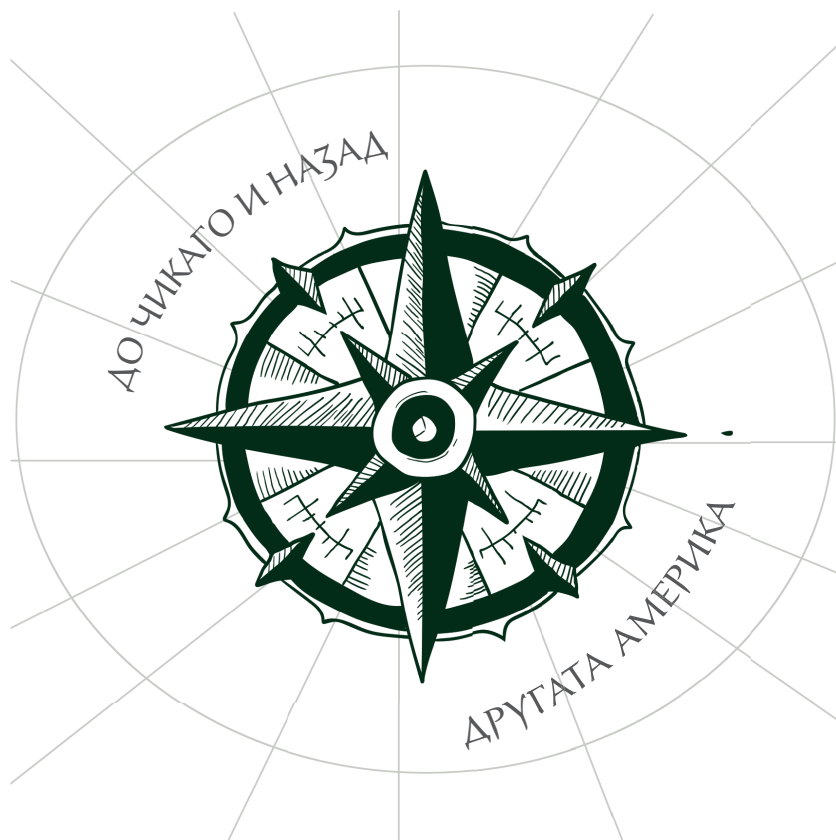
© Амелия Личева, предговор, 2020

© Пламен Антов, следговор, 2020

© Деница Трифонова, оформление на корицата

ISBN 978-619-01-0589-3

АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ
СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

ДВЕТЕ АМЕРИКИ

По идея на проф. Никола Георгиев

СЪДЪРЖАНИЕ

Самотният жанр (<i>Амелия Личева</i>)	7
Алеко Константинов ДО ЧИКАГО И НАЗАД	11
Светослав Минков ПЪТЕПИСИ: ДРУГАТА АМЕРИКА	101
Българските Америки: машини, хора и животни (<i>Пламен Анто</i>)	321

АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

САМОТНИЯТ ЖАНР

Един от най-популярните жанрове в съвременното писане са репортажите или пътните бележки, в които големи писатели дават не просто воля на страстта си към пътешествията, но и споделят знания и видяно, за да засвидетелстват любовта си към една или друга страна, към един или друг континент. Пол Теру, Тициано Терцани, Ришард Капушчински са само част от тези автори, които направиха жанра на репортажа търсен, преведан, популярен. Нещо повече, в съвременната полска литература се оформи цяло поколение писатели, водени от Мариуш Шчигел, които вкарват социалната проблематика и политиката в репортажни истории, за да се възползват максимално от възможностите, които дава съчетаването на факт и фикция в едни сюжети, които са на ръба на литературното. Тези подробности са важни в контекста на наблюдението, че съвременната българска литература не предлага този жанр. Писателите ни не превръщат пътуванията си в поводи за разговори за различни места, народи, нагласи. И докато се питаме защо това е така – липса на любопитство ли е, на смелост ли, или е плод на оня български провинциализъм, от който не можем да излезем и който не ни позволява да говорим за чуждия отвъд стереотипа, – е добре да се обърнем назад, към традицията, и да си припомним, че в българската литература поне в миналото има автори, които са изпробвали този жанр. Те го наричат пътепис, но с днешен поглед ние съвсем спокойно можем да допълним, че това в по-голяма или по-малка степен са и репортажи в смисъла, в който са популярни днес в

Европа. Автори на такъв тип бележки са Алеко Константинов, за когото жанрът пътепис е като че ли определящ, и Светослав Минков, когото можем да определим като автор на репортажи. В следващите няколко страници накратко ще се потърсят обясненията защо.

Пътеписът е сред жанровете, които илюстрират в какви отношения могат да влязат един литературен и един нелитературен текст. В традиционната си форма пътеписът е нелитературен тип текст, който се стреми относително достоверно да представи сведения за различни страни. Той е нещо като пътен дневник, като записки на очевидец, които имат най-вече познавателен характер. Литературата обаче има потенциала да абсорбира някои нелитературни типове текстове и да ги превръща в литературни. Така е и с пътеписа – в случаите, когато той бъде абсорбиран от някои литературни жанрове като романа (например романът на английския писател Лорънс Сърн „Сантиментално пътешествие из Франция и Италия“) или сам се превърне в литературен жанр, както е при Алеко Константинов. В тези случаи той бива натоварен с допълнителни функции – естетически, публицистични и пр. Така пътеписът се преобразява било в история за пътуването, в разказ на „пътуващия човек“, било в повествование за въображаеми страни, в алегорически пътешествия.

Характерен за пътеписа е стремежът да ни се представи като „запис“ на пътуването такова, каквото то се е случило; като „достигание“, което е плод на изключителното зрение на разказвача, на способността му да забелязва и улавя това, което обикновеният поглед не може. Затова гледането и виждането в пътеписа събират и сложно заплитат психологически нагласи и културни кодове. Оттук и акцентът върху гледната точка на наблюдателя, върху опозицията свое-чуждо, върху способността на пътуващия човек да прави видените неща странни, да ги поставя в други перспективи. Следователно разказвачът отказва да е попаднал в следите на каквото и да е предишно знание, той настоява на непосредствеността на изложените впечатления. Или както изтъква самият Алеко Константинов: „Моля да не се забравя ни минута, че в тези пътни бележки аз излагам моите непосредствени лични наблюдения и впечатления, тъй както съм ги възприел

в момента, без да ги проверявам и без да излагам това, което ми е известно за Америка от книгите.“

Пътеписът разчита много на езика и стила; той активизира употребата на фигури на езика, като в същото време се придържа и към точното описание, към конкретиката. И в тази странна смесица се разкрива същинската му природа. По-подробното шрихиране на жанровото определение е необходимо, защото то до голяма степен онагледява направеното от Алеко Константинов в „До Чикаго и назад“. Написан във време, когато българската публика жадува да опознава светове, пътеписът задоволява тези очаквания, при това с непрекъснати паралели – било с българското, за да улесни читателя, било с европейски примери, които също са все пак по-познати. Така един чужд свят бива представен не просто чрез непосредствените описания, но и приближен по силата на аналогията. Говорим тук за пътепис и защото Алеко Константинов набляга много върху забележителностите, порядките, обичаите, без да се задълбочава върху отделни човешки истории и историята на обществото, както прави това Светослав Минков. Диалогът с читателя, който е обикнат похват от Константинов, също допринася за вкарването му в позицията на свидетел, за задълбочаването на достоверността и не на последно място – за удържането на автентичността, все маркери на пътеписното.

Пътят към Америка, за разлика от този към Европа, никога не е бил особено привлекателен за българската литература, но „До Чикаго и назад“ остава едно от щастливите изключения, които показват, че младата българска литература има вкус към чуждото, толерантна е, отворена и макар и самата тя с неукрепнала идентичност, си дава сметка, че другостта трябва да бъде удържана именно в различието си.

За разлика от „До Чикаго и назад“, „Другата Америка“, макар и да говори за реално пътуване, оставя усещането за реконструиране на нещо, което е във въображението, за даване воля на паметта, която по странен начин трансформира и деформира. Пътуването при Светослав Минков е като че ли траектория на пращинките, полепнали по паметта, то е „странна самоизмама“ и точно това отдалечава текста от пътеписното и го сближава с репортажа, разбиран като странна микстура между факт и фик-

ция, между факт и красота, ако цитираме Мариуш Шчигел. Истината тук в много голяма степен е разказана в съответствие с литературните принципи. Затова и при Светослав Минков могат да бъдат възстановени образи на градове и улици, но надделяват разсъжденията за политическото устройство, колонизаторската политика, съдбата на черните, както и множество конкретни човешки истории, които протичат по улиците на някой град, на който акостира корабът, но всъщност може да са се случили навсякъде. Нещо повече, Минков също има опити да успореди с Европа и европейския начин на живот, но той остава като че ли по-коректен към чуждото, по-опиянен от него. Да не говорим, че негов обект не е Северна Америка, не е светът на парите и автоматите, а Америка на испанците с вкуса към авантюризм, трагика и дори фанатизъм. Затова и Америка на Минков е колкото видяната, толкова и усетената през книгите, през легендите. Като цяло обаче заради заряда на политически коментари и общочовешки разсъждения „Другата Америка“ звучи като написана днес и като достойно вписваща се в линията на големите писатели, майстори на жанра на репортажа. Без излишен патриотизъм можем да кажем, че и ние имаме първопроходници в този жанр, макар и той след това да е останал непродължен. Но съдбата на Светослав Минков е такава – той в много отношения е първи и последен в българската литература.

АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

ДО ЧИКАГО И НАЗАД

В Париж... Ама, ще речете, защо почвам от Париж. Защо ли? Да ви кажа: ако бях почнал пътните си бележки от София, трябваше преди всичко да кажа какво значи да се снабдиш в България със задграничен паспорт, а пък това е толкова невесела история, щото би рискувал да се отклоня от спокойния тон, с който искам би да прозвучат моите леки, хвъркати бележки.

Сърбия минаваме нощно време и разбира се, нищо не виждаме от нея, па и сред пладне да я пресечеш – не е интересна. По железниците в Австрия се срещаш с една развалена, с фелдфебелска надутост паплач от чиновници, които са наклонни да ти пакостят дотогава, докогато не им въвреш в очите някой фиоринт (помниш ли, Филарет Филипич, виенската гара?), след което са готови да извършат милион мерзости, за да ти угодят; в състояние са да изтикат цял куп недосетливи пътници от някое купе и да ти го предоставят на твое единствено разположение... В тези железници се срещаш освен това с безподобно отвратителни жидовски фигури, които, щом те подушат, че си българин, считат за непременно обаяност да ти изкажат своето съчувствие към „нашата“ политика, да похвалят гения на нашия народ и неговите водители, да пуснат някои псувни по адреса на „нашите“ врагове и да ти поласкаят националното самолюбие чрез едно сравнение със сърбите... И да чуваш ти един Ицик, ама не онзи, румънския Ицик, който е казал: „Нам време съ мъ свадекс ку гуверну русеск“ – онзи е добродушен, – ами Ицик Цвиблман или Мойше Келенкопф да ти изказва „братско“ съчувствие!... Да го цапнеш по разлигавената доброжелателска мутра!... Е, приятно

ли е да четете такива прелести?... Но за изпровожданието ни на софийската гара все трябва да се кажат 2 думи: как да се случи този ден (помня го – 20 юни) да се венчава Кольо, че и той да тръгва на път с младата булка (бог да я прости) – та като се набра на гарата онзи ти свят, напълни се перонът, че като почнаха *ребятата* да пеят, а особено като запяха тъжно и мило:

*Прощавай, сбогом, мила родино,
ази отивам в страна далечна...*

Е, иди, че не се вълнувай от тия приятелски чувства. В този момент искаше ми се да прегърна целия свят... и ми се замъглиха и премрежиха очите. Истина ви казвам, питайте *ребятата*, разтъжих се!... Почнаха се прощавания, цалувки, пожелания... Аз въобще съм си малко свитичък, а в тази минута до такава степен се слисах, щото твърде е възможно да съм се разцелувал с някой непознат, а да съм забравил да си взема сбогом от най-ближните си. Нейсе!...

В Париж вече узнахме, че с парахода „La Touraine“ ще отпътуваме за Новия свят. Параходите на „Compagnie Generale Transatlantique“ са си спечелили съвършено заслужено названието плаващи дворци, а пък „La Touraine“ е най-големият, най-разкошният, но и най-скъпият от тези параходи. Ние въобще бяхме в този момент въплътено нетърпение, а пък известието, че ще пътуваме с разкошния плаващ дворец, съвсем разстрои нервите ни. Кой гледа Париж! Съмнало-несъмнало, ние търчим към гарата „Сен Лазар“, отдето часа в 9:30 специалният трен на параходното дружество ще ни отведе в Хавърското пристанище. Цели два часа чакахме на гарата. Тренове дохождат, заминават и всякой сигнал като че изсвирваше в сърцето ми. Половин час до тръгването почнаха да капят един по един, а сетне потекоха цели групи пътници за Новия свят. Какви не щеш нации и езици: французи, англичани, немци, италианци, испанци, поляци, руси, та и наша милост. Тук една група младички, хубавички калугерици полячки отива в Чикаго; там тълпа мъже и жени се качат по широката каменна стълба и с всевъзможни смешни и печални жестикулации изчезват в отделенията на гарата, без да се чуе един звук от тях: това са роднини-

те и приятелите на една компания глухоними, които отиват да посетят изложението и да участват в конгреса на глухонемите. Каква пъстрота в пътниците по обществено положение! Разни барони и баронеси, с по четворица valet и femmes de chambre, търговци спекуланти, обикновени туристи, патери и сестрици, художници и занаятчии, които не Чикаго, а нуждата за късче хляб ги тласка отвъд океана; ергени по професия, моми по професия и най-сетне чиста проба парижки камелии, пред очите на които се мержеят несметните американски долари. И както посетне узнах, по-голямата част от пътниците отива просто така, на риск, като че със затворени очи: Америка е богата, в Америка лесно се печелят пари, тичайте да тичаме в Америка. И това са пътниците на I и II клас, а пък „милият народ“, братята емигранти, те ни чакат в Хавър, те са настанени вече в „двореца“.

Тръгнахме. Аз нито се обръщам да изгледам Париж на прощаване. Сам-там хвърлям разсеяни погледи към прекрасните летни резиденции на парижаните. Стигаме Руан. Французите спътници обръщат вниманието ми на „знаменития“ Руански събор. Те ми говорят с увлечение: „Гледайте, господине, това е знаменитият Руански събор, той толкова години се е строил, еди-кой си цар го е почнал, пък еди-кой го довършил, па е толкова висок, па е толкова широк.“ А аз ги гледам и им се чудя на ума. Че сега мен до събор ли ми е: Америка, Америка!

Ето го и Хавър, задимен, зацапан със сажди като тръбочист. Тренът ни маневрира медлено половина час низ мрачните улици на пристанището. Десетки гамени, зацапани и развлечени, обиколиха вагоните и се почна една таквази просешка музика, щото всички пътници от трена увиснаха на прозорците. „Des sous, messieurs, des sous, s'il vous plaît!“ [„Дайте някоя стотинка, ако обичате, господа!“] – деряха гърло пресипналите гнуснави и развалени гамени и дребни монети летяха от нашите прозорци. С животинска ярост, с ръмжение, с бой се спущаха децата върху парите и само този ставаше обладател на някоя монета, който, без да жали кожа и кости, лягаше с цялото си тяло върху парата и я пазеше от озверените другари със загуба на кръв, на косми и на късове от жалкото си облекло. Казват, че англичаните пътници са виновни, те са разгалили тези нещастни създания, като са си доставяли удоволствие да

гледат за няколко монети тези сцени. Това ми казаха другите, но впоследствие аз сам се убедих; аз видях на друго място двама млади, прекрасно облечени англичани, като хвърляха една по една парица между няколко бедни деца и величествено и самодоволно наблюдаваха как нещастните сироти си търгаха косите, деряха си лицата и дрешките, като се валяха низ праха да грабят и отнемат едно от друго монетите. Но – настрана англичаните. За тях ще ми се падне още случай да кажа 2 думи, като посетим славния Лондон.

Ние сме вече в парахода „La Touraine“. Настанихме се троица българи в една каюта и излязохме на кувертата. Едно паракорче хвана нашия колос за носа и почна да го отцепва от европейския материк. Туй беше в събота, 8 юли н.с., в 4 часа след пладне. Тържествена минута! Аз и сега, като пиша тези редове, усещам как трептят и се повдигат лека-полека космите на главата ми. Цялото крайбрежие беше осеяно с мъже и жени. Хиляди шапки и кърпи се развяха из въздуха. И аз поисках да си сваля шапката, но нещо ме задави в гърлото. Туй нещо като огнена струя се издигна с усилие нагоре, достигна до очите ми, които помътнях, премрежиха се и... има хас! Наистина капнаха няколко горещи капки в хладните вълни на Ламанш. С кого се прощавах аз? Нямах ни едно близко до сърцето си същество на този свят... Насреща ми, на брега, стояха хиляди французи, но какви ми са мене французите, какъв съм аз на тях! И все пак аз ги гледах, аз ги поглъщах с очите си, като че ми се искаше да протегна ръце към тях; да ги прегърна и между сълзите и целувката да им изшепна със сдавен от вълнение глас: „Сбогом, сбогом, прощавайте!“ Аз се прощавах мислено с приятели, с България, с Европа, със Стария свят и като че отивах не в Ню-вия, ами на онзи свят, като че се отделях от земята, от хората. Какво чудно нервно състояние! Като че буря се е готвила в моите нерви в течение на няколко години и е очаквала само силно потресение, за да се разрази. Таквози потресение нервите ми не изпитаха ни при една от многобройните ми временни и вечни раздели: те го изпитаха тука, сега, при раздялата със Стария свят. И бурята се разрази в мене; разрази се буря и в океана, и аз с приятеля – Атлантическия океан – почнах един дует, за какъвто ноти още не са измислени...

Да ви запозная накратко с парахода. За да имате понятие за дължината му, отбележете си един знак на някое открито място и отмерете от този знак по права линия 230 крачки средни; от тази дължина 52 крачки се пада на II клас, 100 на I и 80 – от края на I до носа на парахода. Вместимостта му е 8000 тона, силата 12 000 конски сили, средната му скорост 460 мили в де-ноношие. Както виждате, в корпуса на този параход може свободно да се помести цялата българска флотилия с всичките ни морски сили накуп; а пък за 650 пътници, колкото бяхме ние, очевидно е, че имаше широк простор. Най-отгоре са платформите за разходка на първо- и второкласните пасажери, там са и салоните за пушение. В следния надолу етаж са поместени салоните за ядение; след него следват още два етажа каюти за спание, а какво има още по-надолу, аз не зная: ще бъдат хамбарите и помещенията на третокласните. Целият параход се осветлява с електричество. Стига ти да обърнеш малко един бутон в каютата си и да блесне електрическа лампа, когато искаш – деня и нощя.

В 6 часа позвъниха за обяд. Понеже всички пътници не можеха да се поместят в салона, разделиха ги на 2 премени. Ние попаднахме в първата премяна благодарение на един французин, с когото се запознахме още в железницата. Този французин – когото ние нарекохме бай Пенчо, понеже носеше калпак и поприличваше на нашенски еснафалия – се постара да ни настани на най-доброто място, като образува около нас една компания от парижани, които през всичкото пътувание бяха душата на целия параход. Интересно е да ви съобща какви хора бяха само на нашата маса, за да си съставите понятие за пъстротата на пасажерите. Бай Пенчо е аеронавт, живее в Канада и си вади препитанието, като се издига с балон. Той ми показва няколко газети, в които се описват неговите смели издигания в облаците.

До него седим ние – аз, Филарет и докторът.

До доктора седи един испанец, прокурор на касационния съд в Мадрид, една свита даскалска фигурка, страшен противник на Ломброзо и Монтегаца, но както се вижда, учен юрист. Той се обеща да ми прати своите съчинения: „Зе екри ун ливр пор ла призон корекционел, зе анвоа а ву мон ливр.“ Не знае

друг език освен испанския, но нали сме от един еснаф – разбрахме се. Паднало му се през последните месеци да обвинява два пъти на смъртно наказание, та толкова се разстроил и разкиснал, щото му трепереше гласът, като ми съобщаваше това; та сега отива в Америка, да се разсее.

Срещу прокурора седи една траурна слезлива дама от Елзас. Никой не можеше да разбере нейния окаменял патуа. До нея – един германец, цял солдатин в цивилни дрехи: той и ходеше, и ядеше като че по команда. Нашият доктор се влюби в него и си разбираха от приказката. До германеца седеше един млад парижанин, ама какъв парижанин! Аз не зная от каучук ли беше направен този човек. Как не миряса той поне една минутка! Той бил имал някаква си службица у един французки консул в Канада, та, види се, събрал е някоя пара, върнал се е в Париж, пропухал ги е до сантим и сега се връща пак в Америка, ама за какво? – И той сам не знае, така... каквото даде господ; а пък изглежда като най-щастлив човек на света. Но в това отношение още по-оригинален ми се показа седещият пък до него момък парижанин. Аз отначало мислех, че всички са тръгнали на разходка в Чикаго, та попитах и този момък: „Вие, разбира се, на изложението отивате?“

– О, не, засега до Ню Йорк.

– Имате там роднини, свои?

– Никого не познавам. Отивам така, някоя работа да намеря.

И не знае ни думица по английски, и никакъв занаят няма, па гледам го – и за работа не е, слаб, ветрен. Господ да му е на помощ! А пък по-весел и безгрижен човек аз не бях срещал. Блазе на такива натури.

До този сиромаш седеше един възрастен французин със сина си. Ние нарекохме първия, по прилика, бай Ватко. Бай Ватко е стенен живописец, син му – чертежник. И те отиваха да си дирят щастието в страната на милиардите. На съседната маса седяха 5 разнокалибрени камелии и пр. Тези последните, заедно с младите парижани, повдигаха целия параход на главата си; всички пасажери се струпваха да гледат техните комедии, които понякога вземаха съвсем либерален характер.

Пътят от Хавър за Ню Йорк изминахме тъкмо за 7 денонощия. Описанието в кратки черти на живота в океана за едно денонощие дава понятие за цялото пътуване. Ето горе-долу как си минавахме деня в парахода: в 7 часа сутринта звънецът буди пътниците и ги приканва на кафе в салона за ядене. Пътникът става, като се придържа от две страни да не се повали от клатението на парахода, което го поставя спрямо хоризонтала на ъгъл по-малко от 75 градуса, и разкрячен, разперен, с ужасно комични и във всеки случай неграциозни жестикулации, той прави тоалета си. Трябва да видиш как се облича съвършено пиян човек, за да имаш понятие как се обличат пътниците в разклатения параход. Речеш да си облечеш дрехата, ръцете ти не държат баланс и като изгубиш равновесието, претъркулиш се и се джаснеш на канапето; речеш да си оправиш косата пред огледалото и се подпираш о стената с една ръка и си разтворил нашироко нозете, но наклони се параходът на другата страна и ти се затичаш неволно и се подпреш с гърба в стената и без да искаш, заемаш поза, като че правиш фехтовални упражнения. Ни една дама не би се съгласила да я видиш в това положение. Криво-ляво ти си готов, излизаш из каютата си и като се подпираш ту о едната, ту о другата стена, качиш се като замаян по стълбата и ето те в салона. Там гледаш приготвен сервиз, прикрепен в нарочни подставки за всички пътници, но ти виждаш тук-там по някой щастливец, издържал победа над морската болест, държи се за масата и топли стомаха си с чай, кафе или лукова супа. А другите за оплакване. От долните етажи като от ада долетяват не съвсем красивите *arpeggio* на страдаещите. Ти привикваш към тях и спокойно си вземаш кафето. Даже престават да ти са противни и тия, които пред тебе дават данък на морето. Гледаш, някоя смела дама седи насреща ти, пие кафе и се мъчи да се покаже равнодушна към вълнението на морето; но почнат да се усилват в долните етажи хълцанията и давенията, тя се вслушва, почва да бледнее, хълцне веднъж, дважд, тури си кърпата на устата, скочи от мястото си и не успее да дойде до вратата, почват се мъките; а веднъж поддаде ли се на морската болест, лесно не се възстановява. В първите 3 дена след тръгването ни от Хавър, около 3 четвъртини от пътниците

се натъркаляха от морската болест, а някои се възстановиха едва в последния ден на пътуването ни, като наближихме американския бряг. Ние с Филарета издържахме борбата мъжки докрай. След кафето качиш се в салона за пушение, но там последствията на страдащите през нощта те гонят на чист въздух – на кувертата. Със заваяне наляво и надясно излизаш навън, закрепеш се при някой стълб и гледаш... гледаш парахода как пъшка и се мята всред побеснелите озъбени вълни, като че виждаш някой жив гигант в предсмъртна борба. Голям е параходът в пристанището посред другите параходи, но каква нещастна ладийка е той тука, в безбрежния океан, между тези живи, цъфнали водни хълмове. Те си играят, подиграват се с нашия параход; като че се престорят на минутка успокоени и параходът бърза да се възползва от тази минутка, върти стремително винта, като че гледа да се отдели, да се откъсне от тях, и те на подсмив повдигат го на плещите си до толкова, щото крилата на винта почнат да се въртят на въздуха, па изведнъж, като си зашушнат, като се разкикотят, озъбят се, разпенят се и като се спуснат върху парахода, прегърнат го, притиснат го, запляскат и хвърлят елмази нагоре; а бедният параход пъшка, пращи му целият корпус, мята се безсилен отзад-напред, отляво-надясно, оставя се на произвола им и те го мятат като треска, гонят го, надпреварват го, възсядат се, борят се, разбягват се и пак се групират и нападат задружно. В такива моменти пътниците нямат голяма охота да излизат на кувертата.

Всякой се свил в каютата си и слухти, слухти и чува как пращи целият корпус на кораба, как с бесен шум се мятат вълните и обливат дебелите валчести прозорци, чува отчаяните охкания и гърлодрания на страдаещите, чува, някоя жена изпищи, захълца и почне да „кашле“, както си казвахме ние на смях; там някой мъж заохка, запъшка, че като захване да изригва лава, чини му се, че още малко и този нещастник ще се раздере на 2 половини; или пък някое детенце не успее, бедното, да извика „мама“ – и току се чуе един рязък звук, като че дерат холандско платно. Чува той, че горе, в салона за ядение, дрънкат вече приборите, нареждат се вкусните ядения; стомахът му се сви-ва, но няма кураж да стане.

В 10 часа звънецът кани пасажерите на закуска. Сам-там по някой щастливец се катери низ стълбата, заваля се, подпира се и си заема мястото на трапезата, гдето всичко е здраво прикрепено. След обикновения обмен на любезности пътниците, като се навалят ту един към други, ту с гърди на масата, ту с гръб на канапето, почват закуската, която биваше винаги разнообразна и вкусна. Вино бордо, ако и да е положено да се дава в определено количество, но стига да имаш охота, догде си на трапезата, можеш да пиеш колкото пожелаеш. Закусваш и гледаш през кръглите прозорци и през отворените врата как се мятат и пенят вълните; параходът се наклонява дотолкова, щото виждаш или само вълните, или само небето. За тези, които не страдат, това вълнение докарва даже един вид удоволствие, развлечение, защото, както и да се крепиш, все ще вземеш някоя комична поза. Една англичанка, която не пострада по целия път, не употребяваше толкова време за закуска, колкото да събира децата си по дъските; не успее да вдигне едното, другото се претърколи. След закуската всички се чувстват по-добре и с кураж излизат на кувертата или в салона за пушение, гдето на разположение на пасажерите има разни игри: карти, домино, шахмати, табли; с тях се убива монотонията на морското плаване. Едни играят, други ги зяпат, трети четат или се клатушкат по кувертата. В парахода има и книжарница, отгдето можеш да си купиш разни книги, преимуществено белетристика: французки, испански и английски. В един и половина часа има lunch, менюто на който е всеки ден еднакво. Този lunch се дава повече като ослабително, отколкото като ядение; стига ти да си насипеш повечко компот от сушени сливи, за да нямаш нужда от Hűnyadi János. Това приготвя стомаха към обяда, който се подава часа в 6. В течение на деня пътниците попривикват към клатението и обикновено на обяда се явяват повечко лица. Салонът има по-тържествен вид, чува се повече шум и веселба. Нашите парижани подхвърлят по някоя остро-та към съседната трапеза, на която сядат техните полусветски компатриотки. Последните не остават длъжни и се почва дуел на остроти, които възбуждат лека-полека вниманието на всички пасажери и при някой остроумен въпрос или отговор целият салон се залива с ха-ха, хи-хи, за крайно неудоволст-

вие на скромните сестри Исусови, които се червят и още повече крият девствените си лица в крилатите бели капишони, като бързат с безгласна молитва да отразят изкушенията на лукавия. Бедните калугерици и да имаха по някой грях, те го изкупиха с морското страдание, а особено пострада милата, божествената полячка *sœur Clémence*. Тя от сутрина до вечер, полуизлегната на полегатия стол на кувертата, окръжена с възглавнички от грижливите сестрици, раздаваше с полузатворени очи едва уловими небесни усмивки на тия, които отдалеч се любуваха на изнеженото ѝ до безплътност лице. Туй не мога да забравя: бях седнал случайно (я случайно, я кой знае...) на няколко шага срещу Клеманс, върху която бяха съсредоточени нежните грижи на всичките сестри; параходът се люлееше над вълните, като вдигаше и слагаше плавно седящата насреща ми група. Мене ми се чини, че *sœur Clémence* не толкова страдеше, колкото кокетничеше със страданието си; инак защо бяха тези въздишки, тези чудни, тези тънки, нежни божествени усмивки. Най-сетне морето поутихна, слънце изгря, всички се развеселиха, а тя все в същата поза, с полузатворени очи и със същата въздишка, и със същата усмивка. Кой знае какво се случи с мене, аз, по стара юношеска привычка, взех карандаша, па (извинете за сантименталността) надрасках почти безсъзнателно тези редове:

*Утихна бурята и слънце блесна в небосвода,
престана пенестия бесен данс,
ний тебе чакаме, божествена Клеманс,
изгрей и ти кат чудната природа...*

...Не е ден, не са два. И все еднообразно. Запознал си се с парахода и все едно и също гледаш, едно и също чуваш, а пък удоволствието е в разнообразието. Наистина *sœur Clémence* е божествена, но да беше и сама Психея – пак ще я гледаш, ще ѝ се нагледаш.

По някой път на хоризонта се покаже кораб и виждаш, всички се спущат в каютите за биноклите си и като увиснат на борда, гледат, гледат, като че кой знае какво зрелище. Птичка някоя се покаже над вълните – и целият параход вика: „Птич-

ка, птичка!“ И тичат пасажерите да гледат птичката, като че някое рядко явление. Рибата ли някоя се преметне над вълните – цяла тревога. Рибата се скрила отдавна в дълбочините и пътниците все продължават да гледат и да спорят за вида и за величината ѝ. Щастливата риба се превръща на делфин, на морж, на акула, на кит; расте от 1 метър на 2, на 5, на 10 – колко е силна потребността от разнообразие! Ние в дворец плаваме, но как ни омръзва този дворец. Един пуст, леден бряг би бил много по-привлекателен. И ние видяхме такъв бряг. Това беше в сряда подир пладне, на петия ден след тръгването ни от Хавър. Видяхме по едно време, че един от служащите в парахода се затече към борда и се втренчи с бинокъла към една точка на запад. Ние всички издигнахме биноклите си по същото направление. И гледаме – дим! Някой кораб гори. Какъв чуден дим, не се разсейва, като че окаменял. Не, не е дим, това са платната на някой кораб. Но какви чудни платна!... Лед, ледена гора! – извика опитният морски служител. И наистина, откъсната от Ледовития океан, таеща от водата и слънцето и подтиквана от вълните, към нас величествено се приближаваше една чудесна, с няколко остри върхове ледена гора. В средата, между върховете, водата пролизна един грот, отворстието на който беше окичено с ледени сталактити. Сянката даваше тъмносин цвят на грота, площадът между върховете беше ясносин, основанията на конусите млечнобели, а нагоре се избистрили като кристал, пък самите върхове на конусите при елмазния си блясък имаха една тънка игра между светлосинкава със светлорозова боя. Това беше цяло събитие за пътниците. Фантазията на някои дотолкова се разигра, че те виждаха даже бели мечки в грота на ледената гора. Гората се скри зад хоризонта, а пътниците все гледаха в туй направление. Те биха гледали и спорили до мръкнало, ако не им привлякоха вниманието прекрасните фонтани, с които едно стадо китове беше украсило Атлантическия океан на разстояние около два километра от нашия параход.

Този ден беше цял празник. Парижаните дойдоха на себе си. И парижанките също... И се почна... че песни ли не щеш, че танци ли не щеш; та като се смеси Марсилезата с тара-рабум-бия и кадрилът с малко канканец, па параходът се клати,

па паданица, па ставаница, па... и още нещичко отгоре е, че, правичката да си кажа, изглеждаше малко... съвсем весело. И калугериците бяха на кувертата; soeur Clémence беше там. Горките! А шестимата глухонеме падат от смях и си изпотрошиха пръстите да си споделят удоволствието. И те са парижани. Единият от тях не можа да устои против изкушението, ръмжа, скимтя усмихнат до уши, па като плесна с ръце, замаха с шапката над главата си и под такта на тара-ра-бум-бия нозете му се замяха над главите на демоазелите. Изпопадаха от смях всички и калугериците се разкискаха. Весел целият параход. Долу третокласните писнали със свирки, с хармоники, запели, заскачали, да ти е драго да гледаш; намерили една налудничавя каталанка, окръжили я, пляскат по такт с ръце и тя се върти на пета, размахва алена кърпа над глава. Празник! И какви не щеш екземпляри между емигрантите! Всички части на света като че имат тука свои представители.

Тъй минаваха вечерното си време пасажерите само след четвъртия ден от пътуванието ни, когато се привикнаха на люлението и се възстановиха от морската болест. Първите 3 дена почти целият параход беше мъртъв.

В тези дни ний устройвахме разни комедии долу, в каютите. Съберат се пред нашата каюта всичките парижани; канадският консул, бай Пенчо аеронавтът, бай Ватковият син, и не си лягаме, догде не пожелаем „лека нощ“ на всичките пасажерки. То тъй се казва уж „лека нощ“, ама това пожелание се съпровождаше с такива жести и вариации, щото и мъртвите ще се разсмеят. Да останеше на нас с Филарета, нямаше и на ум да ни дойде за тези комедии, но онези дяволи, парижаните, стоят ли мирно...

Събота. Днес е последният ден от морския ни път. Ние станаме преди изгриването на слънцето. Океанът беше тих, небето ясно и ние тази сутрин за пръв път имахме удоволствие да видим величествения изгрев на слънцето. Днес всички са здрави, бодри и весели. Всякой се вьоръжил с бинокъл и като че сега ще се открива Америка – всякой ламти пръв да види сушата. Всичките обтегнаха биноклите си право към запад, а пък нашият другар Филарет, без всякакъв бинокъл по едно време току простря ръката си с обтегнат показалец към се-

верозапад и верен на историята, извика тържествено: „Тегга! Тегга!“ И наистина, в това направление се показа една тясна ивица от Лонг Айленд. Около 3 часа след това се показаха брегове и към югозапад. Ние влизахме вече към пристанището на Ню Йорк. Първо, което жаждахме да видим, то е славната Статуя на свободата. Всякой фар, всякой фабричен комин ние считахме за самата статуя. Ето най-сетне и статуята, стъпила твърдо на широкия гранитен пиедестал, издигнат среди залива, държи величествено светилника на прогреса. Но право да си кажа, тази статуя при това, което се представя пред очите на пътника, съвсем не прави очакваното впечатление. Който е видял и се е качил до върха на Айфеловата кула, него по-трудно ще го учудиш с каквато и да била сграда. Да се представи една обща картина на всичко туй, което се изпречва пред очите на пътника, посещаващ за пръв път нюйоркското пристанище, е нещо положително невъзможно. Кое да гледаш по-напред? Ако хвърлиш поглед към движещите се кораби, там ти остават очите; нищо подобно не среща човек ни в едно от европейските пристанища. Морските кораби за далеко плаване толкова не се забелязват и не са те, които обръщат вниманието ви – оригинални са местните кораби. Погледнеш и едновременно виждаш стотини параходи от всевъзможна величина и конструкция порят наляво и надясно водите на триединния град с най-отчаяни писъци и тревожни сигнали едва успяват да избягнат сблъскването. Тук видиш триетажен разкошен речен параход, осеян с пъргави американци, които поздравяват европейския си гост, като махат сламените си шапки, заминава под звуковете на своя оркестър; там виждаш, че се движи параход, не параход, село, не село – цяла една улица се изсипала в този кораб, цяла улица, както я виждаш – с всевъзможни коли, фаетони, сергии, търговци, търговки, ваксаджии, вестникарчета; откъсне се от джърсиския бряг, запори напреки Хъдзоновата река и се залепи за нюйоркския бряг; оттам нахлуе цяло село и хайде към Джърси. И цял ден така, като махало, от единия бряг на другия, сноват сума разнообразни кораби от многобройните прибрежни станции; също и от Ню Йорк до Бруклин. Между тях предпазливо лавират сам-там 3-и и 4-мачтовите морски гиганти. Останалото водно простран-

ство е задръстено с разноформени малки параходчета, които ще помислиш, че безцелно сноват само да пречат на свободното движение на големите кораби и да ги дразнят със своите отчаяни пищялки.

И, представете си, в този момент, когато аз цял се бях превърнал в зрение, дойде, че се околиса при мене mademoiselle Lucy Grené. За хубавичка – хубавичка, няма какво да се каже, ами сега ли му намери времето да ми доказва, че било грешно млад човек без любов да живее. Добре че се яви Филарет, та го помолих да ме повика уж за работа, та се откачих от тази сирена, инак рискувах да пропусна най-величественото зрелище.

Крайбрежието на Ню Йорк е буквално опасно по всичкото продължение на острова, от всички страни, със станциите на параходите и железопътните компании и навсякъде, додето ти стига окоето, виждаш едно трескаво, бясно вавилонско движение. Погледнеш на Джърси – там стотини фабрични комини стрелят към небото и разстилат димни пластове над целия град и вечно този дим се люлее лениво над грамадните фабрични постройки и ръси сажди по стрехите, по улиците и по дихателните органи на жадните янки. Обърнеш се надясно – отпреде ти колосалният Бруклински мост като че дреме, обгърнат в тънка прозрачна мъгла, и не се стряска нито от оглушителния писък на безбройните кораби, които сноват под гигантските му сводове, нито от ежеминутните тренове, които порят гърдите му; а пък хилядите янки, които сноват по огромния му корпус, той и не забелязва даже – те са толкова безконечно малки в сравнение с този колос, произведение на същите тези микроскопически двуноги животинки, щото и пътникът, който стои под моста за пръв път, не забелязва никакво движение; трябва внимателно да се взреш, за да видиш как хвърчат треновете и как пълзят хората по моста от Ню Йорк към Бруклин и обратно. Преди да спре параходът ни на своята станция – спира всред пристанището. С едно малко, колкото дълго, толкова и високо параходче пристигат митническите власти. Пътниците от първите два класа се поканват в салона на I клас, гдето митническите чиновници извършват някои неотегчителни формалности.

Приближих се и аз до чиновника. Той ме попита как ми е името. Като чу фамилията с окончание на „off“, той избърбори: „Вие сте русин?“

– Не, аз съм българин.

– ?!

– Българин съм, от България.

– ???!

– Бългèриен! – извиках аз по-натъртено, понеже почна да ме сърди невниманието на този американец. Глух ли е? – Бългèриен!

– Унгария – ме поправи той.

– Каква ти Унгария! България на Балканския полуостров. – Мене и яд ме хвана, и досмеша ме, като гледах как си напрягаше той паметта да си припомни – аджеба, где ли ще бъде туй царство! Нашите вестници ежедневно цитират такива чудесни отзиви на иностранната преса за напредъка на нашето отечество, а този невежа не чул даже името „България“!

Аз се сетих, че може би да не изговарям добре, по тяхному, названието на нашето княжество и затова извадих и разложих пред него картата на Европа и си тикнах пръста всред София.

– Oh, yes, Turkey, all right!

– Но, sir – протестирах аз, а той не иска и да чува, пише ме за турчин. По този начин той потурчи и Филарета, и доктора. Последният се разочарова и намрази американците: „Чудно нещо – повтаряше той, – хич България да не знае къде е? Остави ги, невежи!“

След дълги лавирания между многобройните параходи спряхме най-сетне на пристанището на французката атлантическа компания. От парахода влязохме в едно обширно, с високи железни сводове помещение, около стените на което бяха написани на висящи картони всичките латински букви наред. Всякой се изправи с багажа си пред буквата, с която се начева неговото име. Към изходния край на помещението, до една маса, беше изправен един от чиновниците, които бяха в парахода; от двете му страни, наредени стройно, облечени чисто в униформа, стояха в един ред хубавци, митнически служители. На пътника не му оставаше, освен да иде при чиновника, да си каже името и веднага му се отпуска един от служителите, кой-

то отива заедно с пътника до багажа му, преглежда го, маркира го и си отива пак в строя на края и чака реда си да послужи на други пътник. И всичко отива тъй бързо, тъй гладко, щото с печална въздишка си спомняш някои европейски митници. Че и тук не е всичко идеално в туй отношение – за това ще ми се падне случай да кажа 1–2 думи.

От Виена още ние се бяхме снабдили с купони от Gaze et c-ie; един купон струва 3 долара, или около 15 лева, и дава право на притежателя на едnodневно пребивание и прехрана в който и да е град и хотел, означен в специалния списък на дружеството. За Ню Йорк беше определен „Бродуей Сентръл Хотел“ Случайно видяхме един от агентите на този хотел; криво-ляво разправихме му, че имаме гезовски купони, и той, без да продума, със знак повика едно купе, със знак ни покани да се качим, хлопна вратицата, излая нещо на кучера, кучерът изръмжа едно „ол райт“, плесна камшика и ни повлече из нюйоркските улици. Догдето да слезем от колата, ние не можахме да видим ни една стряха; шапките ни падаха от главите, като се навеждахме да изглеждаме през прозорците на купето височините на зданията; четеш 1, 2, 5, 7 етаж и не виждаш по-горе. Пристигнахме. Няколко негри взеха скромните ни чантички и дадоха ни знак да ги последваме. От прага на хотела се отваря една широка, мраморна зала, фантастически блеснала от множество електрически лампи. Надясно цяло министерство – администрацията на хотела, наляво качат се и слизат асансьорите; негри във фракове и с величествени пози с олимпийска ирония поглеждаха на нас. И имаше защо да ни изглеждат; нямаше нужда да им се казва, че не сме американци. Ние всинца наистина не знаехме какво да правим, но един от другарите положително изгуби куража. „А бе, чакайте, господа, да не сме сбъркали, туй нещо много салтанатлия ми се види“ – шепнеше отдире ни изгубеният другар. Но ние се приближихме при бюрото, показахме купоните; те ни поканиха да си ги скрием в джеба и да си запишем имената в една книга; дадоха ни по един ключ, на който висеше овален картон с номера на стаята; повикаха със знак един негр; направиха ни знак да го последваме; влязохме в една тъмна стая, тази стая се откачи от земята и ние почнахме да се възнасяме. Спря машината, отвориха вратата и се намерихме в един широк коридор,

постлан с такъв ковор, от какъвто ни един цар не би се отказал. Абсолютна тишина. Ние пристъпваме без шум по мекия килим, предвождани от негъра, и като извихме през няколко коридори, спряхме се едно след друго пред 3 стаи. Черният остави багажите ни и изчезна, без да продума. Е, ами сега! Събрахме се тримата в една стая на съвет. Преди всичко постаряхме се да прочетем или, по-вярно казано, да разгадаем какво е написано в правилата за пасажерите, окачени зад вратата, и най-лесно от всичко разбрахме, че след един час можем да обядваме. Добре. Заловихме се първо за тоалета си, като оставихме после да му мислим какво ще се прави.

„Бродуей Сентръл Хотел“ има 800 стаи. Ние бяхме на петия етаж. Един час след пристигането ние, съвсем готови, почнахме да изучаваме откъде и как трябва да слезем, за да попаднем в ресторана, и решихме, че е най-добро да намерим някоя стълба, да слезем чак долу и да попитаме. Така и направихме за голямо учудване на слугините – отчаяни грозотии, – които като истукани седяха по 2, по 3 в коридорите на всякой етаж и не можеха да се начудят как така по стълба да се слиза, когато има подемни машини. Долу, като се увериха, че ние положително не можем да се разберем на техния език, повикаха едно еврейче, което долетя, завъртя се около нас, зацвърча и в една минута ни се препоръча на французки с толкова думи, колкото едва ли ще чуеш от американци от Ню Йорк до Сан Франсиско. За една минута ние узнахме, че той е un vrai parisien, че е служил много години във „французкото атлантическо параходно дружество“, че е кръстосал целия Изток, че е „интелигентен“, „но щастието му таквози“. Само че не можеше да се усети накъде е България. „Vous savez, ici on oublie l’Orient“ [„Вие знаете – тук човек забравя Ориента“]. Туй „парижанче“ ни заведе на втория етаж в ресторана и след като заехме първата свободна маса, той се оттегли, като ни пожела добра охота и ни увери, че ще бъде винаги на наше разположение. Останахме сами, седим и се гледаме. Наоколо ни обядват около стотина души, но боже мой, как не изтърват поне една думица тези чудни хора! Мълчание гробно! Само непрекъснато едно звънтение се чуваше някъде откъм дъното на грамадния, с мраморни колони, с огледални стени ресторан, потънал в електричество.

Около 12-ина негри с фракове мълчаливо разнасяха яденията по масите. Като че не си в действителния мир! Ние в ада ли, в рая ли попаднахме. Какъв рай, що щат дяволи в рая! Като че насън виждам всичко това или като че някой ти разказва за нещо чудно, за нещо фантастическо и горещата фантазия рисува след разказа картини. Същото чувство изпитвах аз в юношеските си години, като четях откъслечи от „Хиляда и една нощ“ или за франкмасоните, или за инквизицията. Не успях аз да се свестя от туй поразително впечатление, което не съм в състояние да очертая – видях, че един грамаден негр се приближи с импозантността на Бисмарка към нашата маса, в едната ръка с карандаш, в другата – една книжка. Той вдигна карандаша нагоре и удари два пъти по книжката. Явиха се двама негри – единият сложи пред нас картата за яденията, другият – 3 чаши вода с лед и се оттеглиха. Ние се изгледахме. Докторът повъртя, повъртя чашата: „А бе вие гладни ли сте, мене хич ми се не яде – вода ми се пие“ – и вдигна чашата с ледената вода на празен стомах. „Ама я виж за всеки случай какво има в картата.“ В картата имаше триста работи, ама кой ги разбира! Еле разбрахме, че има супа, розбив, бифтек и десерт. И туй стига. Негърът ни гледа, гледа, па видя, че не сме хептен американци, и ни предложи да ни аранжира сам един обяд. Туй беше първата дума, която чухме. О, как се зарадвахме ние на тази необикновена за един американец любезност. Дадохме съгласието си; черният се поклони и изчезна. Другият негр забеляза празната чаша на доктора и я допълни с една едва уловима усмивка. След малко яви се нашият официант и поднесе на всякого от нас по един резен пъпеш и по една лъжичка. Благодарим за угощението! „Е, докторе, след ледената вода как ти се струва пъпешът?“ – обърнах аз на шега. Какво да се прави! Нов свят, нови обичаи! Взехме лъжичките и задълбахме пъпеша. Яви се негрът, изчисти масата и ни попита „кафе или чай“. Е, хубава работа! Че туй ли му е обяда! Сега знаем вече какво значи всичко това, но в онзи момент! Нямахме как да се разправим и казахме „кафе“. Той отиде до една маса и като се върна, изсипа пред всякого от нас по половин дузина ножове, вилицы и лъжички! Опак работа! Туй за кафето ли е! Та като почна оня ми ти дявол да мъкне ядения, риби, меса,

омари, соуси, салати, сладки, разхладителни, фрукти – ние се спряхме, па го гледаме! И ни напуши смях. Иди им разбери на тези американци! Черните се изправиха настрана и като че очакваха да видят „дивите“ европейци да ядат банани с риба или крем със салата.

Не зная какво мнение си съставиха те за нас, но ние в края на обяда решихме едногласно, че едва ли в някоя част на земното кълбо ще има по-безвкусна кухня от английската, присадена и в Америка. Във време на обяда не забелязахме никого от гостите да пие вино или пиво – пред всякого имаше само чаша с ледена вода. И ние се подчинихме на обичая, ядохме кървави безсолни меса с бледни соуси и ги поливахме с гнила ледена водица. Донесоха кафето; кафе само по себе си добро, високо качество, но американската ръка го упоразила. Обръщаме се да видим дали някой пуши цигара. Никой. Да пуши ли! Та на него целият салон ще погледне като на крайно невъзпитан човек, а пък особено ако в салона има някоя дама – а, то би бил величайши скандал! Но същите тези благовъзпитани американци, страстни любители на комфорта, да има в някой салон и триста дами, ще считат за нещо най-обикновено да останат по жилетка и да си вдигнат краката на друг стол или даже на масата и в тая живописна поза да четат вестници. Взехме си шапките и навън. Никой не поиска да платим ядението. Всичко се заплаща на тръгване. Щом спряхме долу, в залата, „парижанчето“ изпъкна отпреде ни с предложение на услугите си. „Я ни заведи ти, момче, да си сръбнем по една бирица, както е дал господ.“ В такъв смисъл ние се възползвахме за пръв път от услугите на младия интерпретор.

Излязохме на „Бродуей“. Тази е най-широката, най-дългата и с изключение на крайбрежието най-живата улица, която пресича Ню Йорк почти по цялата му дължина. По средата на улицата, постлана по всичката ѝ дължина с хубави камъни, по два реда релси, сноват почти един след други кабелни, нови, чисти трамваи, които вървят от самото крайбрежие до нюйоркския централен парк; туй разстояние се минава почти за един час и струва само 5 цента (25 стотинки). Освен тези трамваи хиляди други омнибуси, дилижанси, товарни кола, фиакри, кабриолети, ръчни кола, велосипеди до такава сте-

пен задръстят улицата, щото по някой път за пешеходците, по тротоарите е положително невъзможно да пресекат улицата без помощта на полисмените, които, винаги нащрек, величествено регулират движението. Какви гиганти, какви хубавци тези полисмени! Разказваха ни, че полисмените освен по образование, по нравствено достойнство, по знание на града и жителите, избирали ги и по-известна мярка за височина, дебелина, тежест и външен изглед. И наистина, кат ги видиш отдалеч, изправени на края на тротоара, при кръстопътищата, високи, атлетически сложени, красиви, с чисти, като че сега облечени униформи от сиво сукно, препасали с колани умерените благоутробия, със сиви каски, бели ръкавици и вместо сабли и револвери само е по едно късо, 50 сантиметра дръвце в ръката – ще помислиш, че са паметници, поставени за украшение на града. Какви интелигентни физиономии и колко достойнство в позата и изражението на лицата им! Ни една секунда те не губят, съзнанието за великата обязаност, която обществото им е възложило – да пазят реда и тишината, да охраняват честта, живота и имота на гражданите. И как пазят! При туй трескаво движение, при тази навалица на хиляди претрупани със стоки или пътници кола, при хиляди пешеходци, те няма да си дерат до пресипване гърлото, няма да чуеш: „А бе, къорав ли си бе, хей ти, с черната шапка, не виждаш ли, че отзаде ти кола вървят“ – няма нищо подобно. Но когато навалищата стане толкова голяма, щото пътниците се натрупат на тротоара и не е възможно да се мине през улицата, американският полисмен, без да проговори дума, повдига пръста си нагоре и в един миг всичкият необзорим хаос от кола като че се окаменява на мястото си: образува се свободна ивица и тогава той дава знак на пешеходите да продължават пътя си; но пешеходите нямат край, колата чакат; тогава той пропуца само събравшите се закуп пешеходи, а към идущите повдигне ръка и те се заковат на местата си и даде знак на колата да продължават до ново натрупване на пешеходи. И всичко мирно, гладко... Та си спомних за нашите полицейски!... Нали си вездесъщ, господи!...

Най-красивата улица, която съм видял в Европа, тя е несъмнено „Рингшрасе“ във Виена. Ни в Париж, ни в Лондон